

Victor Celac

DIN PROBLEMELE LEXICULUI MOȘTENIT
ÎN LIMBA ROMÂNĂ (1) *FESTUCĂ*¹

1. La Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” din București este în curs un vast proiect de cercetare, coordonat de acad. Marius Sala, privind fondul românesc de cuvinte moștenite din latină². Obiectivul major este identificarea tuturor cuvintelor din fondul moștenit, precum și discutarea detaliată a aceluia care au fost uneori considerate ca fiind moștenite, dar care ar putea fi de alte origini. În cadrul acestui proiect se are în vedere stabilirea câtorva mari categorii de cuvinte:

1. Lexeme sigur moștenite din latină, cu subcategoriile:

1.1. Lexeme pentru care toți lingviștii indică același etimon (precum *piept*, *apă*, *minte* etc.)

1.2. Lexeme pentru care unii lingviști indică un etimon latinesc, iar alții, un alt etimon, tot latinesc (precum *frământa* < lat. *fermentare* sau *fragmentare*; *căuta* < lat. *cautare* sau *captare* etc.).

2. Lexeme considerate de unii specialiști ca fiind moștenite din latină, iar de alții, ca fiind de alte origini (precum *Crăciun* < lat. *creationem* sau din substrat sau din vechea slavă; *cadă* < lat. *cadus* sau din vechea slavă etc.).

3. Lexeme cu aspect de derivat sau, mai rar, compus, în care se recunoște formanții de origine sigur latină, nefiind însă la fel de sigur dacă derivarea (sau compunerea) a avut loc pe terenul limbii române sau dacă lexemul este moștenit ca atare din latină (de exemplu, *morar* < lat. *molaris* sau *moară* + *-ar*; *călăreț* < lat. *caballaricius* sau *călare* + *-eț*)³.

Categoriile schițate mai sus vor fi luate în calcul mai ales ca un cadru și o orientare generală, căci complexitatea și diversitatea cazurilor particulare este cu adevărat nebănuită. Majoritatea cazurilor în care în lingvistica românească nu există o unanimitate privind etimologia (categoriile 1.2., 2. și 3.) vor necesita prezentarea exhaustivă a bibliografiei legate de lexemul respectiv, precum și evaluarea critică și, în măsura posibilităților, identificarea adevăratei etimologii, beneficiind de progresele oferite de lingvistica și de filologia actuală. Credem că, pe de o parte, acest demers va permite confirmarea caracterului moștenit al unor

¹ Adresăm sincere mulțumiri Anei-Maria Barbu, Iuliei Mărgărit, acad. Marius Sala (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București); Cristinei Florescu, Carmen-Gabriela Pamfil (Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași) pentru observațiile competente pe marginea unor versiuni în pregătire ale acestui articol.

² Cf. Marius Sala, *Lexicul moștenit din latină*, în MSȘFLA, tom VI (1984), p. 137–141; idem, *Din problematica etimologiei elementului latinesc moștenit*, în MSȘFLA, tom VIII (1986), p. 121–125.

³ Cf. Marius Sala, Jana Balacciu-Matei, *Derivate sau moștenite?*, în SCL, XXXIV (1983), nr. 4, p. 311–313.

lexeme care au fost considerate în trecut, de lingviști importanți, ca fiind de alte origini, iar pe de altă parte, vom fi în măsură să demonstrăm apartenența la alte straturi etimologice, pentru unele lexeme care au fost în trecut atribuite fondului lexical moștenit.

2. Cazul prezentat în continuare face parte din categoria cuvintelor considerate uneori moștenite, dar care pot fi atribuite și altor straturi etimologice. Deși este un caz la prima vedere simplu, el a necesitat o cercetare specială. Este vorba despre *festucă* s.f. „tijă; fir” [germ. „Halm”], identificat de noi, mai întâi, în PEW no 600. Așadar, în acest dicționar, elaborat în tinerețe, Sextil Pușcariu a considerat acest lexem moștenit din lat. *festuca*, citând în sprijinul acestei ipoteze o serie de termeni romanici presupuși a fi înrudiți genetic cu termenul românesc respectiv. Sarcina care ni s-a conturat a fost de a stabili dacă lexemul românesc care face obiectul articolului nr. 600 din PEW poate fi în continuare considerat moștenit, cu consecința includerii lui în categoria 1.1., sau dacă există argumente pentru o altă analiză și, implicit, pentru încadrarea lui într-o altă categorie. În acest scop, am încercat mai întâi să stabilim gradul de răspândire în limba română a cuvântului dat și am constatat că *festucă* figurează într-o serie de dicționare românești din secolul al 19-lea și primii ani ai secolului 20⁴:

1. Gáldi László, *Samuelis Klein Dictionarium Valachico-Latinum*, p. 341 [*festucă* este doar enumerat fără vreun comentariu; această lucrare este consacrată activității lexicografice a lui Samuil Micu (n. 1745 – d. 1806), unul dintre inițiatorii și redactorii *Lexiconului de la Buda*; sigla DLR: KLEIN, D.].

2. Ioan Bob, *Dicționarul românesc, latinesc și unguresc...* Cluj, vol. 1 (1822), s.v. *festucă* are echivalentele lat. *festuca* și magh. *szálka* [DLRU].

3. Cunoscutul *Lexicon de la Buda* (1825) s.v. *festucă* indică pl. *festuce*, sensul „țandură, vițichie” și echivalentele lat. *festuca*, *assula*, magh. *szálka*, germ. *der Splitter* [LB].

4. Andrei Iser, *Vocabular românesc-nemțesc*. Brașov, 1850, s.v. *festucă* indică pl. *festuce* și echivalentul germ. *der Splitter* [ISER].

5. G. A. Polizu, *Vocabular româno-german...* Brașov, 1857, s.v. *festucă* indică echivalentul germ. *der Splitter* și face o trimitere la *țandără* [POLIZU].

6. S. Pop-Barcianu, *Vocabulariu român-nemțesc...* Sibiu, 1868, s.v. *festucă* indică echivalentul germ. *der Splitter* [BARCIANU, V.]; în ediția din 1886 adaugă echivalentul germ. *Span* și accepțiunea specială, din botanică, *der Taumelloch*; în ediția din 1900 înlocuiește accepțiunea *der Taumelloch* cu o trimitere la echivalentul rom. *sălbăție*.

7. A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane...* vol. 1 (1870), s.v. *festucă* face o trimitere la *Lexiconul Budan*, menționează echivalentele fr. *éclat*, *chicot*, etimonul lat. *festuca* și o serie de termeni romanici presupuși a fi înrudiți cu lexemul românesc [CIHAC].

8. În primul dicționar academic, al latiniștilor Laurian și Massim, vol. 1 (1871), s.v. *festuca* figurează sensurile „pai de iarbă; așchie; (spec.) vergea cu care pretorul atingea pre servul [pe] care-l declara liber” [LM].

⁴ În continuare, dăm descrierea bibliografică, de regulă, incompletă, a acestor dicționare, urmată, la sfârșitul alineatului, de sigla DLR; rugăm totodată pe cititori să se raporteze la bibliografia DLR, litera D [*D-deînmulțit*], EAR, București, 2006, pentru detalierea oricăror sigle utilizate în acest articol.

9. Frédéric Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français...* vol. 2 (1894), s.v. *festuca* indică aria de răspândire [Trans.], echivalentele fr. *éclat (de bois)*, *chicot*, *écharde*, pl. neart. *festuce*, pl. art. *festucele* [DDRF].

10. Ion Gheție, *Dicționar român-maghiar pentru școală și privați...* Budapesta, 1896, s.v. *festucă* indică echivalentele magh. *szálka*, *forgács* [GHEȚIE, R. M.].

11. Theochar Alexi, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch...* Brașov, 1906, s.v. *festucă* indică echivalentul germ. *Splitter* [ALEXI, W.]; în dicționarul german-român al aceluiași lexicograf (Brașov, 1908), s.v. *Splitter* se indică echivalentele rom. *țandără*, *sburătură* [sic!], *așchie*, *ciopârtă*, pentru care se precizează că sunt forme feminine la singular, *festuce* pentru care se precizează că este un feminin plural și *ciocârtău*, *ațpoc*, *fragment* pentru care se precizează că sunt neutre.

În plus, am descoperit că lexemul este citat de o serie de lingviști, care admit caracterul său popular și moștenit:

1. Alexandru Philippide, *Principii de istoria limbii* [1894], în *Opere alese. Teoria limbii*. Ediție de G. Ivănescu și Carmen-Gabriela Pamfil. București, Editura Academiei, 1984. La p. 51 se menționează, într-o serie mai largă, „[rom.] dial. *festucă* – [lat.] *festuca*, [rom.] dial. *lăptucă* – [lat.] *lactuca*”, fără alte detalii sau surse.

2. Hermann Thalmann, *Der heutige Stand der Pluralbildung im Dako-Rumänischen*, în JAHRESBER. vol. 4 (1897), p. 82–135. La p. 112 se citează „*festucă Splitter*”, cu forme duble de plural „*festuci*, *festuce*”, împreună cu multe alte exemple de acest tip, precum *doică*, pl. *doici*, *doice*; *gâscă*, pl. *gâști*, *gâște*. Printre sursele acestui autor, enumerate la p. 135, figurează POLIZU și DDRF, de unde el ar fi putut prelua cuvântul.

3. Sextil Pușcariu, *Die rumänischen Diminutivsuffixe*, în JAHRESBER. vol. 8 (1901), p. 86–232. La p. 139, împreună cu o serie de cuvinte latinești precum *albus*, *sambucus*, *baltuca* se citează și lat. *festuca*, urmat, în paranteze, de presupusul său corespondent „rum. *festucă*”, considerat *ipso facto* ca fiind moștenit, fără alte detalii sau surse.

4. Vasile Țăra, *Termeni regionali de origine latină în Lexiconul de la Buda*, în vol. colectiv *Studii de dialectologie*, ed. Vasile Frățilă, Vasile Țăra, Timișoara, Tipografia Universității din Timișoara, 1984, p. 357–380. La p. 374 se menționează termenul *festucă*, încadrat *ipso facto* în categoria cuvintelor moștenite și se citează în sprijinul acestei ipoteze PEW no 600, fără alte detalii sau surse.

5. Menționăm și observația, într-o notă critică, de data aceasta, a lui I. Șiadbei, din articolul *Lexicografia românească și istoria cuvintelor*, în „Limba Română” VI (1957), nr. 6, p. 14–30, unde lingvistul citat se referă la PEW ca la o „lucrare de tinerețe... azi învechită, totuși singura terminată asupra elementului latin din limba română” (p. 23), apoi observă că „ea înregistrează unele elemente dubioase (de ex. *festucă*, *leu*), ori pe care lexicograful mărturisește că nu le cunoaște (de ex. *prat*, *rută*)”.

O serie de alte surse verificate de noi cu această ocazie – dicționare sau lucrări de alt gen – nu menționează lexemul *festucă* (lucrările care figurează în bibliografia DLR sunt indicate prin sigla lor; pentru celelalte am dat descrierea bibliografică):

ANON. CAR.; LEX. MARS.; MOLNAR; STAMATI, D.; Stamati, Theodor, *Vocabulariu de limbă germană și română*, Iași, Tipografia Buciumului român, 1852 [s.v. *Splitter* are alți termeni]; BAR. – MUNT. W. [s.v. *Splitter* are *așchie*, *țandură*]; CANELLA, V.; PROT. – POP., N. D.; PONTBRIANT, D.; COSTINESCU; HODOS, D.; VALIAN, V.; NEGULICI; Șăineanu, L., *Dicționar germano-român*, București, Socec, 1887 [s.v. *Splitter* are alți termeni]; ȘĂINEANU, D. U.; TDRG¹⁻³; Schroff, Maximilian W., *Deutsch-rumänisches Wörterbuch*, dritte Aufgabe, Craiova, Scrisul românesc, 1916 [s.v. *Splitter* are alți termeni]; CDDE; RESMERIȚĂ, D.; SCRIBAN, D.; CADE; DA; Colecția revistei „Dacoromania” (1922–1948); URSU, T. Ș.; DEX; DOOM¹⁻²; MDA.

Am apelat și la un mare corpus de texte în format electronic⁵, dar nu am descoperit atestări sau mențiuni care ar putea sprijini ipoteza că ne aflăm în fața unui termen moștenit⁶. Cercetătoarea Dana-Mihaela Zamfir a verificat pentru noi o serie de atlase românești regionale (Crișana, Banat, Transilvania, Moldova și Bucovina) și ne-a comunicat că nici aici termenul *festucă* nu figurează.

3. În limba latină, *festuca* s.f. are sensul de bază „fir, pai”, sensul special „baghetă cu care lictorul atingea pe sclav, în cursul ceremoniei de eliberare”, fiind un termen vechi și uzual, atestat începând de la Plaut (TLL 6/1, 625–626; Ernout/Meillet s.v. *festūca* [„ancien, usuel”]). Menționăm, drept dovadă că termenul a fost bine implantat în latina vorbită, înregistrarea și corectarea simultană a unei forme corupte în *Appendix Probi*: „*festuca non fistuca*” și la alți gramaticieni latini, cf. TLL 6/1, 625.

4. REW no 3268 s.v. *festūca [asteriscul nu se explică decât printr-o scăpare] „Halm” [= „fir, pai”] înregistrează următorii termeni moșteniți: it. *festuca*, occit. *festuga*, de genul feminin, corespunzător cu genul etimonului, și v.lomb. *festugo*, vident. *fastugo*, engad. *fastūi*, fr. *fētu*, occit. *festuc*, sard. *fustigu*, *fostigu*, sp. *ostugo* „nimic”, de genul masculin, aceștia indicând o schimbare de gen deja în latina populară – *festucum* – formă care apărea sporadic în Antichitate, cf. TLL 6/1, 625.

W. von Wartburg în FEW 3, 485a–586a s.v. *festuca* confirmă moștenirea acestui etimon în limbile domeniului galoroman, în unele dialecte italiene de nord și în engadineză, cu sensuri precum „fir, pai”. Spre deosebire de Meyer-Lübke în REW, aici se consideră că it. *festuca* este împrumut cult și nu se menționează eventuali continuatori ai acestui etimon în sardă sau în spaniolă.

⁵ Este vorba de peste 2000 de surse românești, dintre care multe vechi și regionale, unele provenind din proiectul *Banca de texte vechi românești*, coordonator dr. Al. Mareș, în curs la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, altele fiind achiziționate în ultimii ani în cadrul activităților specifice ale Sectorului de lexicologie și lexicografie al aceluiași Institut, iar altele făcând parte dintre achizițiile realizate în cadrul proiectului eDTLR, *Dicționarul Tezaur al Limbii Române în format electronic*, program: PNCDI II, contract: 910013/18.09.2007, director de proiect: prof. dr. Dan Cristea.

⁶ Singura sursă beletristică în care am reperat forma *festucă* este: Mircea Horia Simionescu, *Dicționar onomastic*, ediția a doua, București, Editura Allfa, 2000 [ediția întâi: 1969], p. 223: *Toate femeile pe care le-am iubit s-au numit, măcar pentru o oră, Festuca. Numele li se citește în ochi, într-un moment unic, imposibil de indicat, pentru că n-are nimic analizabil. Cunosoc un individ care s-a învățat, nenorocitul, printre zeci de femei, a iubit și a fost iubit, dar n-a zărit niciodată albastra fulgerare stelară din ochii Festucăi.* În acest pasaj avem a face cu un fel de poreclă (printre multe altele) inventată de scriitor, care s-a inspirat, cel mai probabil, din nomenclatura botanică științifică (cf. *Festuca rubra*; *Festuca arundinacea*; *Festuca pratensis*). Pe Internet pot fi reperate utilizări sporadice ale unor forme românizate precum *festucă*, *festucii* (http://alpinet.org/main/alpinet/forum/comentarii_ro_categ_foto_id_91377_print_1.html; http://www.europeea.ro/atelierliterar/index.php?afiseaza_articol_nelogat=27306; <http://blog.ropedia.ro/category/flora-si-fauna/>), care se explică desigur tot prin „valorificarea” nomenclaturii botanice.

Lucrările de referință pentru dialectele sud-dunărene ale limbii române nu prezintă eventuali continuatori ai etimonului lat. *festuca*⁷.

5. Apariția acestui lexem în dicționarele menționate se datorează exclusiv bunelor cunoștințe de latină ale unor reprezentanți ai Școlii Ardelene, unii dintre ei fiind autori ai *Lexiconului budan*: Samuil Micu, Petru Maior, Ioan Bob ș.a. Această constatare ne îndeamnă să-l considerăm drept un latinism, introdus prima dată, poate, de Samuil Micu, fără circulație în limba poporului. Alte dicționare bilingve, din deceniile următoare, preiau în nomenclatura lor acest cuvânt (ISER; POLIZU; BARCIANU, V.; GHEȚIE, R. M.; ALEXI, W.). Această situație a creat iluzia că *festucă* ar circula cu adevărat în graiurile din Transilvania, în așa fel că dicționarele importante din perioada de început a lexicografiei monolingve științifice românești au căzut pradă acestei iluzii: CIHAC, LM, DDRF, ca și unii lingviști, care l-au atribuit adesea fondului de cuvinte moștenite din latină: Alexandru Philippide, Hermann Thalmann, Sextil Pușcariu (în PEW și în articolul din JAHRESBER. citat mai sus) și, mai aproape de zilele noastre, Vasile Țăra. În acest sens, amintim că unii lexicografi precizează formele de plural nearticulat *festuce*, plural articulat *festucele*, în timp ce un lingvist admite forme duble de plural *festuci/festuce*. „Responsabilitatea” pentru această situație îi revine mai ales *Lexiconului Budan*, cf. observația justă a lui Mircea Seche, care vorbește de „prestigiul mare de care s-a bucurat *Lexiconul de la Buda*” (*Schiță de istorie a lexicografiei românești*, vol. 1, p. 30) în secolul al 19-lea, atât printre lexicografii și lingviștii români, cât și printre cei din alte țări europene.

Sensul indicat de dicționarele citate prezintă o anumită diversitate. Cel mai adesea se indică sinonime precum *așchie*, *țandără* etc. sau echivalente în alte limbi precum germ. *Splitter*, fr. *éclat*, *chicot*, magh. *szálka* etc. Pușcariu în PEW nr. 600 îl glosează prin „Halm” = „tijă; fir”. Dar acest sens poate să fi fost notat de lingvist numai pentru a exista o corespondență semantică cu etimonul latinesc. Se distinge Pop-Barcianu, care în *Vocabulariu român-nemțesc...*, ediția din 1886, indică, pe lângă echivalentele germ. *Splitter*, *Span*, corespunzătoare sensului principal, și echivalentul *Taumelloch*, corespunzător unui sens special, din botanică: „sălbăție, plantă erbacee din familia gramineelor, cu tulpina rigidă, cu florile reunite într-un spic și cu fructe otrăvitoare (*Lolium temulentum*)” (DEX s.v. *sălbăție*). Același lexicograf, în ediția din 1900 a dicționarului său, înlocuiește echivalentul germ. *Taumelloch* cu o trimitere la echivalentul românesc al acestuia: „vezi: *sălbăție*”.

⁷ Pentru aromână am verificat DDA și Mariana Bara, *Le lexique latin hérité en aroumain dans une perspective romane*, Munich, Lincom, 2004; pentru meglenoromână: Candrea, *Grai și Suflet*, vol. 3, *Glosar meglenoromân* și Th. Capidan, *Dicționar meglenoromân*; pentru istroromână: S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, vol. 1–3; Richard Sârbu, Vasile Frățilă, *Dialectul istroromân. Texte și glosar*, Timișoara, Amarcord, 1998; Vasile Frățilă, Gabriel Bărdășan, *Dialectul istroromân. Straturi etimologice. Partea I*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2010.

Sensul din botanică atribuit *exclusiv* (deși mărturisim că nu știm din ce cauză) în această sursă lexemului *festucă* este desigur prea puțin pentru a vedea în el altceva decât un latinism introdus de reprezentanții Școlii Ardelene și preluat apoi de câteva dicționare din secolul al 19-lea, datorită prestigiului de care s-a bucurat *Lexiconul de la Buda*.

Mai remarcăm că marea majoritate a dicționarilor menționate înregistrează *festucă* numai în nomenclatura lor, adică numai în lista de cuvinte dar, și din acest punct de vedere, există un dicționar care se distinge: Theochar Alexi, *Dicționar german-român*, ediția din 1908, s.v. *Splitter*, menționează o serie de echivalente românești, între care „*festuce* f. pl.”. Totuși, explicăm această situație mai degrabă ca pe o măturie a atenției cu care lexicograful a valorificat lista de cuvinte din versiunea „român-german” a dicționarului său în versiunea inversă, „german-român”, decât ca pe un indiciu al existenței reale a lui *festucă* în vreun grai din Transilvania.

Revenind la LB, amintim că s.v. *festucă* figurează două sinonime – *țandură* și *vițichie* – și semnalăm faptul că *festucă* apare exclusiv în lista de cuvinte a LB, lipsind din cadrul definițiilor acestui dicționar, deși el ar fi putut figura, de pildă, s.v. *țandură*, ca sinonim al acestuia. În privința lui *vițichie*, situația este diferită, chiar opusă, față de cea a lui *festucă*, deoarece *vițichie* figurează doar s.v. *festucă*, în calitate de sinonim – *definiens* – al acestuia, dar autorii au omis să-l includă în lista de cuvinte (pe post de *definiendum*), ceea ce dovedește că *vițichie* făcea parte din fondul lexical relativ activ al lexicografilor – el a putut fi actualizat într-o situație de comunicare concretă (era nevoie de un echivalent pentru *festucă*). Caracterul popular și moștenit al lui *vițichie* a fost confirmat recent de Vasile Frățilă (v. *Etimologii. Istoria unor cuvinte*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2000, p. 93–94).

Faptul că interogările automate ale unei mari cantități de texte românești în formă electronică nu au avut drept rezultat *nicio atestare primară* ne face să fim destul de siguri că termenul *festucă* nu a avut niciodată o circulație mai semnificativă decât cea care rezultă din atestările descoperite de noi și comentate mai sus, toate acestea fiind *atestări secundare*⁸.

Din fericire, corpusurile de texte electronice de mari dimensiuni, disponibile în prezent, ne permit să stabilim, cu rapiditate și precizie, nu doar informații de ordin *pozitiv* (lexemul / forma cutare apare în sursele / autorii cutare), ci și informații

⁸ Avem în vedere distincția, pe care o considerăm fundamentală, dintre *atestările primare* vs. cele *secundare*: *atestările primare* provin din texte de orice natură, caracterizate prin vreun scop comunicativ oarecare, altul decât reflecția asupra limbii și a elementelor ei, în timp ce *atestările secundare* provin din surse în care este deja valorificat și analizat un anumit material lingvistic: dicționare disponibile, glosare, lucrări dedicate lexicului, formării cuvintelor, terminologiilor etc., pentru detalii suplimentare privind această distincție v. Victor Celac, *Lexicografia actuală și corpusurile electronice. Tratarea unor cuvinte învechite sau regionale în DEX*, în revista „Limba Română”, tom LIV, 2/2010, p. 207–208.

de ordin *negativ* (lexemul / forma cutare *nu* apare în sursele / autorii cutare). Cititorii își pot imagina că, în cazul termenului *festucă*, enumerarea surselor în care el *nu apare* s-ar întinde pe câteva zeci de pagini.

O particularitate a fonetismului, semnalată deja de Ovid Densusianu, poate ridica un semn de întrebare privind caracterul moștenit al lexemului discutat: lat. /e/ neaccentuat protonic în silabă inițială devine de regulă rom. /ă/: („Dacă cuvântul s-ar păstra din latinește am fi avut *făstucă*”, *Un dicționar pretins etimologic* [recenzie la PEW publicată în 1907], în *Opere*, vol. 1, București, EPL, 1968, p. 648), având în vedere seria de exemple ca *bătrân* < *vet(e)ranus*, *păduche* < *peduc(u)lus*, *răposa* < *repausare*, *răspunde* < *respondere*, *rășină* < *resina*, *săptămână* < *septimana*; dar există și numeroase excepții: *berbec* < *ueruecem*, *depune* < *deponere*, *legumă* < *legumen*, *secară* < *secale*, *senin* < *serenus*, *venin* < *venenum*, unele explicabile prin asimilare vocalică.

Mai observăm că Sextil Pușcariu însuși, după ce, în PEW, atribuise lexemul *festucă* fondului lexical moștenit, în DA și-a schimbat viziunea, căci DA nu are un articol *festucă* – absență care nu poate fi explicată printr-o eventuală scăpare, ci numai prin supoziția că Sextil Pușcariu și-a dat seama că este vorba de un element introdus și vehiculat pe cale cultă de unii reprezentanți ai Școlii Ardelene⁹. Cu alte cuvinte, neincluderea lui *festucă* în DA a fost o manieră tacită, implicită, prin care Sextil Pușcariu a corectat eroarea din PEW. Profităm de această ocazie pentru a formula următoarele remarci de ordin lexicologic: DA trebuia să răspundă într-o măsură sensibilă unor necesități normative pe care Academia Română și Sextil Pușcariu însuși și le-au asumat. Nu avem decât să amintim afirmația lui Pușcariu că se vor „închide ușile” în fața unor termeni neologici ca *maladie*, *gambă*, *busculadă* (DA, litera A [1913], *Raport către comisiunea dicționarului*, p. XX), precum și rezervele formulate la adresa dicționarelor precedente (*ibidem*, subcapitolul *Critica dicționarelor*, p. XII–XV; cf. și citatul următor: „Un cuvânt suspect, pe care îl întâlnim în *toate* dicționarele, tot suspect rămâne, căci el a trecut din cel mai vechi în toate celelalte, până la cel mai nou” p. XII). Ne permitem să apreciem că această constrângere diminuează o altă dimensiune a dicționarului: aceea de dicționar-tezaur. Conceptul *cuvânt suspect* cu care a operat Sextil Pușcariu poate fi detaliat în felul următor: „*suspect* în sensul că nu a existat cu adevărat în graiul poporului”. Dar altfel, așa suspect cum este, el își poate totuși găsi locul care i se cuvine într-un dicționar-tezaur modern. Credem, cu titlu personal, că dicționarul-tezaur modern al limbii române poate să renunțe complet la latura sa normativă. FEW și LEI constituie exemple bune din acest punct de vedere. Putem constata că volumele din DLR, seria nouă, sunt mai „generoase”, mai „permissive” din acest punct de

⁹ Cel mai probabil, cu ajutorul lui Ovid Densusianu care, în recenzia sa foarte critică la adresa PEW menționată mai sus, afirmase că *festucă* este „un latinism al autorilor *Lexiconului Budan*” (p. 648).

vedere, căci aici este prevăzut, pentru lexemele corespunzătoare, calificativul „(în dicționarele din trecut)”, v. de ex., DLR s.v. *decaptivă* vb. „a elibera din captivitate”. Dacă însă se va dori păstrarea laturii normative, acest lucru ar putea fi realizat prin recurgerea la formule de indicare limitativă a uzului și a răspândirii, de tipul: „ieșit din uzul actual”, „în dicționarele din trecut” etc., în așa fel ca obiectivul de a realiza dicționarul-tezaur să nu fie afectat.

Credem că, dacă DA ar fi acceptat o asemenea practică și, în cazul de față, dacă ar fi inclus pe *festucă* în nomenclatura sa, indicându-i sursele în care este atestat, circumscriind locul său real în limba română și stabilindu-i adevărata etimologie, această corectură explicită l-ar fi oprit pe lingvistul timișorean Vasile Țăra să mai considere, în 1984, cuvântul *festucă* drept un element moștenit.

6. Încheiem prin a reaminti faptul că REW no 3268 s.v. **festūca* nu menționează rom. *festucă*. Ca și în cazul DA, această absență este o manieră *implicită* de a soluționa lucrurile – e drept, singura acceptabilă, pentru epoca și împrejurările respective, având în vedere amploarea REW și faptul că acest dicționar este opera unui singur autor; probabil W. Meyer-Lübke a remarcat absența lui *festucă* din DA, și acest fapt l-a determinat să nu valorifice în nici un fel informația din PEW no 600; dar am văzut mai sus care sunt dezavantajele unor emendări implicite. În schimb, DĒRom, noul dicționar etimologic romanic, un proiect colectiv european, inițiat în 2008, la care participă peste 50 de lingviști din diverse țări europene (v. pentru detalii www.atilf.fr/DERom), își propune în mod constant să evalueze explicit toate ipotezele etimologice care au fost emise, în fiecare caz în parte, de-a lungul timpului. În cazul etimonului *festuca*, normele redacționale DĒRom impun redactarea unei note de subsol în care analiza lui Sextil Pușcariu din PEW no 600 să fie respinsă explicit, printr-o formulare de genul: *Malgré Sextil Pușcariu in PEW, le dacoroumain n'a pas hérité lat. festuca...* Sperăm că acest articol va servi măcar drept argument pentru o viitoare decizie corespunzătoare în cadrul DĒRom.

LES PROBLÈMES DU LEXIQUE HÉRITÉ DU ROUMAIN (1). *FESTICĂ*

(Résumé)

L'article se préoccupe de l'étymologie du mot roumain *festucă* « nom de plante ». Le lexème a été considéré un élément populaire hérité du latin (à voir : Al. Philippide, Sextil Pușcariu, Vasile Țăra et d'autres). En tenant compte des attestations repérables dans les sources textuelles du roumain, on peut dire que cette hypothèse n'est pas correcte: il s'agit plutôt d'un latinisme introduit dans les dictionnaires par les représentants du courant latiniste au début du 19e siècle.

Cuvinte-cheie: lexicografie, etimologie, corpusuri electronice.

Mots-clés: lexicographie, étymologie, corpus électroniques.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”,
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*